

AMICULU SCÓLEI

fóia pentru naintarea invetiamentului si a educatiunei
la Romani.

Ese in tóta Sambat'a. — Pretiulu abonamentului pentru provinciile austriace: pe anu 4 flor., pe siése luni 2 flor. 25 cr., pe trei luni 1 flor., 25 cr.; — éra pentru Romani'a: pe anu 30 piastrii (lei) si pe semestru 16 piastrii. — Pentru inseratiuni se vor responde 5 cr. de serie. — Abonarea se face la postele c. r. si pela DD. corespondinti.

Cateva observari gramaticale si ortografice.

(Urmare).

Pronumele aratative (demonstrative) arata mai apriatu a treia persóna, decatu candu dicemu: elu, ea si suntu de doue feliiuri, ad. care arata ceva mai de aprópe pr. barb. cesta, acesta; fem. ceasta, aceea, si cáre arata ceva mai indepartatu pr. barb. cela, acela; fem. ceea, aceea.

Pron. arat. radecinale, suntu: estu (istu), éstu (ѣстѹ), easta (ista), — élu (ѣлѹ) plur. éi; a contrasu din (e)a plur éle.

Aceste se compunu cu sufisul si prefisul a, si si cu pronumele nefinitivu ce in urmatoriul modru:

aratare	mai	indepartatu:	
barb.	fem.	barb.	fem.
estu, éstu,	easta, ásta,	élu,	a
esta, ésta,	aeasta		
aestu	ceasta=ce asta;	celu=ce élu,	cea=ce-a
aeasta			
cestu=ce estu;	aeasta	cela	acea
cesta		acela	ceea=ce ea
acesta			aceea.

Se mai compunu si deaca li se anina: si numai in compusele din urma asia: acelasi, acestasi, aceastasi, aceeaasi, insemnandu prin acestu adaugamentu, atata, ca si candu asi dice: tocmai acela, chiaru aceasta s. a.

Populare suntu prin Moldova si in giurul Beiusiului in Ungaria: istu pentru estu, ista fem.? — asta fem. este in totu cuprinsul romanimei; ésta, éla prin Banatu si alte parti; dar in Ungaria pe campia se aude numai esta, aeasta.

Obs. e in: estu, easta se pronuncia: ie, ce totusi nu trebuie scrisu pentru cá in fem. easta ar fi prea reu a se scrié: ieasta cu trifongu.

Deaca prin unele locuri se mai dice: istu, ista, e semnu, cá radecin'a a fostu i cá in latinia: iste, ista (istud), care i precumu desu se intempla, a trecutú pentru limb'a rom. in e, au nainte de cultivarea limbei lat. in vechiul dialectu al limbei nóstre italice pe atunci anca a fostu totu e, si numai limb'a cultivatiloru latini a primitu i.

La tóte pronumele aratative in genul barb. a in fine, numai cá unu adaugamentu, se pronuncia totu déuna curatu, si n'ar mai trebui apostrofatu, cá nu e articlu; in genul fem. a finalu din: asta, easta se pronuncia si cá **Ā** = **Ъ**, prin Ungaria totu cá a puru, dicandu: asta carte s. a. Deaca dara trebuie apostrofatu a, aceea sà se intemple numai la genul fem. unde a figureaza cá unu articlu femininu.

De totu populare suntu prin Banatu formate dela radecinalele = élu, éla barb. compuse: h éla, a h éla, dela à fem. compuse: aia, haia, a haia; dela: éstu compuse: h éstu, a h éstu, h ésta, a h ésta, h éstra, a h éstra tóte pronunciate intr' unu modru sugrmativu si innecatoriu pentru h cu é; dela: asta compuse: hasta, ahasta, hastra, ahastra. Tóte aceste prin campi'a Ungariei nu se aude, ci dóra numai pintre dealurile invecinate cu Banatul; prin Transilvania se aude barb. ála. — Aceste in literatura cá nesce degeneratiuni nu se intrebuescu.

Ale literaturéi suntu: cestu, acestu, cesta, aeasta, — celu, acelu, cela acela, celasi acelasi, cestasi acestasi, cea, acea, ceea, aceea, aceeaasi. Se intrebue prin Moldo-Romania si alte locuri si; estu, esta, aestu, asta, aeasta care in prosa se potu parasi.

Candu dupa pronumele aratative de genu barb. urmeaza substantivu, acele nu trebuie sà aiba sufisul a, deci dicemu: estu omu, cestu omu, acestu omu, élu omu, celu omu, acelu omu; candu inse substantivul sta naintea pronumelui, atunci acela totudéuna trebuie sà fia articulatu, ear pronumele capeta sufisul a, pr. omul acesta, omul acesta, omul acela. Unii se apucara a

scrie sufisul acesta lasandu in capetu si pe **u** finalu pr. acestu-a, acelu-a s. a. unde **u** nainte de **a** trebuie retacutu. — Ar fi earasi o regula noua! — Dar la ce si aceasta ingaimaceala? candu putemu numai commuta acesta sunante punendu pe **a** in loculu lui **u**. De ce nu scriemu si: **casâ-a**, **vacâ-a** s. a. Deaca aici nu facemu aceasta, sà nu scriemu nici: **acelu-a** s. a. pentru **acela**, s. a.

In genul fem. candu stà pronumele nainte, **a** finalu se pronuncia de unii cã **ъ**, pr astâ, această muiere, această carte, dar mai bine sà se raspunda **a** curatu cã in Ungaria; pentru cã dicandu: aceasta muiere nu pôte fi vorb'a despre ceva nedeterminatu, ci chiaru prin pronumele acesta se determineaza substantivul anca mai bine decatu prin articlu primariu. — Standu inse substantivul fem. nainte earasi articulatu, la pronumele arativu fem. finalul **a** este totu-déuna curatu suplenu pe articlu pr. **muierea** acest'a s. a.

Aceste insirãte despre locul, ce cuprinde pronumele arat. nainte, ori dupa substantivu, trebuie sciutu si la celelate casuri pr. a estui omu, a cestui omu, a acelor ómeni; — a omului acestuia, a muierii acesteia, a omenilor, muierilor acestora, acelora; — a cui? a acestuia, a aceleia, a acelia a aceia (ad. muieri) a acestora, a celora; sufisul **a** se anina si candu pronumele sta fara substantivu subintielegendu se numai acesta. — In nomin. si acus. plur. facu unii smint'a aceea, cã nu observeaza la pluralul genului pana nu avù aninatu **a**; aceste pronume (fara sufisul **a**) in nrul plur. barb. esu in **i** semisonu, in plur. fem. in **e** pr. **esti**, **ceste**, **acei**, **acele**, cu adogatul **a** pentru genul barb. se face in capetu dift. **ia**, pentru genul fem. dift. **ea**: **acestia**, **acestea**. Désa sminta se face si candu nu se distinge fem. **ceea**, **aceea** s. a. de plur. barb. **ceia**, **aceia**, totu din caus'a diftongului **ea** si **ia**, care de si suna intr' unu tipu, trebuie totusi distinsu de dupa intielesul, ce dau.

Pronumele aratative se declina de dupa I. declin. totu cã alte cuvinte declinabile, numai sà scimu cumu le este nrul plur. candu suntu fara sufisul **a** si candu cu acesta.

De dupa a II. declin. se declina cele fem. — de dupa a III. cele barb. — In nomin. si acus. sing. de si in forma fara articlu se termineaza in **u** retacutu: **cestu**, **celu** s. a. nu primescu totusi articlu cã alte cuvinte declinabile (cu **I** = **elu**), ci **a**: **cesta**, **acesta**, **cela**, **acela**, s. a. in genit. si dativu sing. se termineaza in — **ui** formatu din terminatiunea nomin **cestu**, **celu** cu

adaugarea lui **i** contrasu din (**lu**)**i** pentru: **acestu(lu)i**, ear in plur. in ambele genuri: **acestor**, **acelor** pentru: **acest(il)or**, **acel(il)or**, ori **ace(i)lor**.

Obs. 1. Deaca despre articlu definitivu ori primariu si secundariu: al la locurile sale am mentionatu cã sà se scrie in capetu fara **u**, **cela** pentru a se distinge chiaru si prin aceea numele nearticulate scrise cu **u** in fine, **cesta** pentru a se distinge de particul'a nefinitivului si acusativil sing. a pronumelui scurtatu barb. (**a 'lu vedé**); asia din acestu temeiu afiu de lipsa a scrie si al doilea articlu secundariu barb. cel fara **u** finalu pentru a 'lu distinge totu de asemenea pronume arativu 'd. e. **celu** omu acolo, ad. omul **acela** acolo; cel tare si cel slabu, ad. tarele si slabul cel mai tare, si cel mai slabu, ad. si mai tarele, si si mai slabul s. a.

2. Iubitorii de **a**, ce ne face a cascã gur'a mai tare decatu **e**, intrebuintiaza mai totu déuna nomin. si acus. pluralu fem. dela tôte pronumele aratative totu in diftongul **ea** pr. **cestea**, **acestea** **celea**, **acelea**, 'anca si candu urmeaza dupa ele substantivu pr. **acestea** muieri s. a. Ele nunumai in asia intemplari, dar si candu stau si in urm'a substantivelor ori numai singure, sicuru s'ar puté scrie numai in **e**, pr. **acele** muieri, muierile **acele** s. a. Altucumu stà treab'a cu cele barb. care naintea substantivelor se termineaza totu in **i** semisonu, pr. **acesti ómeni** s. a. suntu dara in o silaba mai scurte decatu cele femeiesci si numai candu stau dupa substantive, ori singure, se eucipareaza prin sufisul **a** cu cele femeiesci pr. **ómenii** **acestia**, **cine?** **aceia**, **acestia**.

3. Pronumele arativu fem. **ásta**, **aceasta**, **aceea** se iéu si in intielesu neutru d. e. elu **asta** dice, cã unul vrea **aceasta**, altul **aceea**.

4. Si cu pronumele aratative se facu pleonasmi punendu se nainte, au dupa elu si pronumele pers. scurtatu totu in acelasi casu ad. dativu si acus. d. e. **acestuia i** a datu elu, nu **celuia**, in locu de a dice: **elu** a datu **acestuia**, nu **acelua**. ori s'ar puté dice si: **cestui** a datu . . . deaca dicemu **asia**, **lapedamu** sufisul dela acestu dat. (**acestuia**) fiindcã urmeaza verbul ajutativu **a** (**are**), cu care contopindu se finalul **i** din (**acestu**) face difton. **ia** si suplesce pe **a** sufisu; — pre **acesta l'** a vedutu, nu pre **acela**, in locu de: a vedutu pre **acesta**, nu pre **acela**; asia si in plur. **acestora le** a datu, nu **acelora** in locu de: a datu **acestora**, nu **acelora**, pre **acestia ii** a vedutu, nu pre **aceia**, in locu de: a vedutu pre **acestia**, nu pre **aceia**. Se vede dara cã pleonasmul atatu de placutu unora se pôte delaturá, deaca schimbamu sirul cuvintelor, si ne dedamu la aceasta.

Cerce se a se declinã de dupa I. declinatiune: **acestu** omu bunu si intieptu, ori omul acestu bunu si intieptu, **celu** barbatu serguintiosu, **barbatul** **acelu** demnu de lauda, — **acea** carte folositoare, **cea** carte plina de invetiaturi; de dupa a II. declin. **aceasta** a mea subtire si **nalta** **vergéla**, ori **subtirea**, si **nalt'a** mea **vergéla**; — de dupa a III. declin. omul acestu bunu si intieptu, **barbatul** **acelu** demnu de lauda, ori **barbatul** cel demnu de lauda, s. a.

Pronumele relativu: care pentru ambe genurile,

desu vine inainte si articulat carele (barb.) carea (fem.). Acestu pronume de multeori (deaca nu totu-deuna) ar pute să remana totu nearticulat in nrul sing. pentrucă substantivul antestatoriu, la care se repórta, si asia trebuie să fia totu-deuna articulat, acuma la ce să se mai articuleze si acestu pronume? candu nu este nici o indoiala despre deplinul si determinatul lui intielesu redusu la substantivul ori altu nume declinabilu precedatu d. e. omul, care . . . muierea, care . . . tu, care esti intieleapta, nu esti aroganta. — In plur. vine prin cartile bisericesci: carii (barb. de doue silabe ca in sing.) si care fem. — Nu de multu apucara unii a forfecu pe i si e finalu, si a dice totu: cari (de o silaba), scriindu asia unii si dintre aceia, carii scriu in sing. barb. prealungitul: carele, [ce e unu contrastu fórte mare, din sing. de trei silabe a face pluralul numai de o silaba! minunata contragere!

Se declina si dupa I. si a II. fem., si a III. declin. barb. fara vocativu. Dupa a II. are genit si dat. sing. cãrîi, cãrîi, dupa a III. cãr u i, plur. car or pentru ambele genuri; acusativii in ambii numeri si genuri primescu prep. pre, candu se intielege persóna.

Nu este indoiala, cã genit. si dat. sing. cãrui n'ar fi contrasuu din: cãr(el)ui, precumu si in plur. caror dela: car(il)or, car(el)or.

La genit. si dat. in ambii nri se adauga si sufisul a, care inse mai demulteori se póte elasa, d. e. omul, a carui este cas'a aceasta, are multe averi, carui s'au trãmisu cartile acele, este multu stimatu; in pluralu se suferu mai bine d. e. ómenii, a carora este cas'a . . s. a.

Obs. Si cu acestu pronume desu se face pleonasmu intru vorbire si scriere d. e. omul, carui i am (unii: caruia i am . .) datu acei bani, nu e demnu de ei, in locu de: omul, carui am s. a. in intemplantu de antaia: carui i am . . i cã pronume scurtatu de a treia persóna este de prisosu, cã ci intru cetire se póte impreuna cel dela: carui cu am: cãrui am, in a doua vine de doueori dift. ia: caruia i am, care se potu reduce numai la unul, ad. carui am datu; totu asia si deaca dicu: ómenii, pre carii ii am vediutu, va fi: pre carii am vediutu; asia omul, pre care l' am vediutu, póte fi: pre care-am vediutu; 'mi vine să credu cã scriindu: pre care l' am vediutu, ar fi dela: carele articulat (ce n'ar trebui să fia), care articlu se luã de unii pentru acusat. sing. barb. dela pronumele scurtatu. Prea de multeori incungiuramu pleonasmii acestia deaca strãmutamu dicerile in forma patinitiva d. e. omul vediutu nu 'mi este cunoscutu.

Pronumele relativu ce se declina numai dupa I. declinatiune, remanendu si in plur. totu ce. Aceste se pune si in locu de: care anca si atunci, candu se intielege persóna d. e. omul, ce nu lucrã, . . ómenii, ce

nu lucrã s. a. dar mai bine pentru persóna se iea pronumele: care, ear pentru alte fintie si lucruri se pune ce d. e. animalul, ce traiesce in apa, . . earb'a, ce cresce . . s. a. cas'a, ce n'are fundamentu, bunu . . casele, ce n'au fundamentu bunu . . (reu plur. cãsile cu s, subtire pentru cãsile cu s. grosu, cela in Transilvania, cesta popularu prin Ungaria).

Cu acestu pronume se face pleonasmu de acusativu mai urmandu si acusativu pronumelui scurtatu de același genu si numeru, d. e. calul, ce l' am vendutu, nu tragea bine, pentru: calul, ce-am vendutu . . , earp'a ce-o-am vendutu, (unii: ce o am vendut'o) . . caii, ce ii am vendutu, . . pentru: ce am vendutu, . . epele, ce le-am vendutu, . . pentru: epele, ce am vendutu, . . Si cu adeveratu se potu intr'aestu modru incungiurã pleonasmii, bine sciindu se si cunoscundu se, ce se intielege prin relativu ce, ad. totu-deuna numele declinabilu nainte statatoriu, si nu póte fi indoiala despre elu, de órece este apriatu pusu. Pe campi'a Ungariei nu vei audi astfelu de pleonasmii atata de placuti multora. Aici dice poporul d. e. calul, ce-am cumperatu, earp'a, ce-am cumperatu, caii, ce-aa cumperatu, iepele, ce-am s. a. Audiendu noi pe aici pleonasmii de acestia: calul, ce l'am cumperatu, caii, ce ii am . . epele, ce le am s. a. cugetamu, cã ni se dice: calul cela-am . . caii cea-am . . epele, ce-le-am cumperatu s. a.

Mai este unu pronume relativu imprumutatu din arativu: celu, ceea si precedanul ce, fara a preceda nemidilocitu vreunu nume apriatu pronunsiatu, ori scrisu, ci numai subintielesu, si acela este: celu ce, ceea ce (mai raru: cea ce) d. e. celu ce nu 'si implinesce datorintiele (sale), nu este demnu de societatea altora; ceea ce nu scie lucrurile casei, să nu se marite, — colo se subintielege: omul, barbatul, oficiantul, ici fét'a, muierea, s. a.

Cu acestu pronume anca se facu pleonasmii de dat. si acusativu d. e. celui ce i am datu banii, trebuie să 'i dau si alte lucruri, pre celu ce l' am vediutu: l' am cunoscutu, celei ce, ori cei ce i am datu banii, . . pre ceea ce-o-am vediutu, . . pre cele ce le am vediutu, . . potu dice fora pleonasmu: celui ce-am datu, — ori: cãrui am datu . . pre celu ce-am vediutu, . . ori: pre care-am vediutu, . . celei ce-am datu, ori: ceea ce-am datu, ori: cãrei am datu, . . pre cele ce-am vediutu, . . ori: pre care-am vediutu . . s. a.

Pronumele intrebativu: care se declina, si se in-

trebui tocmai ca cel relativ, cu aceea bagare de seama, că la genitivu și dat. nu este totu deuna bine a se adauga sufisul a (dóra mai multu in plur.), ba nici artichu la nominativu se sufere bine, ci mai bine se dice totu: care intielegandu se de sine, că de se intreaba despre ceva nume barb. se intielege intrebarea prin intrebativul care barb. ear deaca se intreaba despre nume fem. earasi se intielege intrebarea prin intrebativul fem. care d. e. care dintre voi (prunci) ride? care scie frumosu cósé? (fóta, femeia); la ce să mai lungimu pronumele și cu artichul intrebandu: carele dintre voi ríde? — au să facemu acolo dift. unde putemu fi fora elu d. e. carea dintre voi scie frumosu cósé?

Acestu pronume nu numai rabda, ci și de multeor; dupa sine postesce substantivu, d. e. care omu? care muiere? care bou? care mésa? s. a. Acumu la ce asi mai pune și artichu: carele omu? carea muiere? putendu scurtu și cu deplinu intielesu dice și scrié fara elu, bine sciindu se despre ce vorbescu.

Cu pronumele: cine standu totu deuna fara substantivu, intrebamu numai despre persóne. Multi cugeta a fi acesta numai de genu barb. ce nu sta, căci intrebu și: cine e aceasta? cine e aceea? intielegandu: fóta, femeia s. a. Se declina dupa I. și a III. declin. dupa aceasta declin. are genitivu și dat. numai in singularu, ear nominativu și acus. are și in plur. d. e. cine suntu acesia? aceste? — Genitivu și dat. sing. are: a cui? cui? pentru: e(inel)ui. Nu este indoiala, că cine a-semenatu cu lat. quis ne este totu acelasi; dar deaca este compusu din ce și ne (cene) atunci e de antaiu, pentru mai buna eufonia, se schimbà in i (cine).

Mai este unu pronume intrebativu: ce, care, deaca nu urmeaza dupa elu, vreunu substantivu, are intielesu neutru, d. e. ce este aceasta? ce e aceea? ce faci? ce manci? — Se declina numai dupa I. declin. și nu se stramuta in genu și nru. d. e. ce omu vine? ce ómeni vinu? ce pasere cânta asia frumosu? ce fete cânta acolo? ad. care fete canta asia frumosu? — Unii tienu că și dela: ce ar fi genit. și dat. sing. cui? aceea inse este ratecitu, că-ci cui? presupnne totu deuna atare persóna, nu póte dara și dela: ce ci dela: cine.

Candu intrebamu cu: óre prepusu la aceste trei pronume intrebative, atunci óre cu unul ori altul dintr' aceste nu trebuie scrisu intr' unu cuventu, ci despartitu d. e. óre care striga atata? óre cine plange? óre ce face elu? s. a. scriindu se intr' unu cuventu numai candu suntu pronume nefinitive.

Pleonasmi se facu și cu aceste pronume intrebative, candu luamu și dativul ori acusativil dela pronumele pers. scurtatu d. e. carui i-ai datu cartea? ori cărei i ai datu . . ori: cui i ai datu . . ? carora le ai datu cartea in locu de: carui ai datu, cărei ai datu? caror ai datu . . ? pre care l' ai vedutu? pre care-o-ai vedutu? pre cine l' ai vedutu, pre ce omu l' ai vedutu? pre carii ii ai vedutu, pre carele ai vedutu, pre ce ómeni ii ai vedutu s. a. in locu de: pre care ai vedutu? pre cine ai vedutu, pre ce omu ai vedutu? pre ce ómeni ai vedutu, s. a. Oh pleonasmi! fetii remasi din intunerecu și nesciintia de ce nu ve mai putemu rari, ba și delatura incetu cu incetul! in poesia ii suferimu pentru silabele ce se numera, și se certu uneori cate cu una mai multe, ce adeseori se suplescu cu pleonasmi, dar in prosa cele mai demulteor s'ar pute parasi.

Pronumele nefinitive se numescu asia, pentruca insemneaza nedeterminatu person'a a treia, ad. mai neotaritu, decatu candu dicemu: elu, ea, acesta, acela, aceasta, aceea, s. a.

Pronumele nefinitive suntu: altu, alta, — cutare, atare, — nime, ori nimene, — unu, o, compuse: vreunu, vreo, vreuna, unii dicu: vero, veruna, verunu, in Principate: vr'unu, vr'o, vr'una, — unii, unele, (la alții neart. une, dar nu putemu dice: unii) ad. dintre mai multi, mai multe numai: cativa, cateva; — din pronumele care suntu compuse cu: fia, óre, ori, va, veri, pr. fiacare órecare, oricare, careva, vericare, (atata catu: oricare) totu din care cu: fia și, ce: fiascecare fiastecare (fia-si-ce-care) o formatiune nepotrivita, și golomodita totu asia nepotrivita: fiascare, óresicare, caresiva, pentru: fiacare, fiace, órecare, careva, — nescare, compusu din: nu sciu care, nesciutu care, reu dara disu și scrisu: niscare; — cu lapedarea lui r prin Banatu și alte parti (că din farina faina) in plur. nescái, reu niscai, niscaiva; — din pronumele: cine suntu compuse: fiacine, oricine, órecine, cineva, nescine (nesciutu cine), — din pronumele: ce, fiace, orice, órece, fiasice, fiastece (fia-si-ce-ce) destulu ar fi: fiace, — ceva nesce (nesciutu ce) catuva (catva), catava, atátu, atata, totu și multu.

Dintre care suntu unele atatu de complicate ori reu compuse, catu intru scriere s'ar poté de totu parasi, pr. fiasicecare, fiasicece, nescarea, cinesí, cinesiva, catusiva, caresiva.

Urmatoarele: atatu, atata; — catu, cata, catva, catuva, totu si multu mai bine se insira intre numerale de dupa intrebarea: catu?

Tóte pronumele nefinitive se potu declina dupa I. declin. inse numai dupa I. se declin cele compuse cu pronumele ce, asia nescine.

Articlu primescu: altu altul, altâ alt'a, cutare cutarele, cutarea, atarele atarea (potu fi si fara elu) popularu se dice si: cutarele atarel e (omu, femeia), — unu unul, o un'a si compusele, reu s'ar mai intrebui articlu la cele compuse din: care.

Din cele aratate la numerale despre unu, o, unul, una; la pronumele relativu si intrebativu: care si ce, cinc, usioru se póte combiná cumu se declina si aceste, si care dupa a II. care dupa a III. declinatiune.

De dupa a II. declin. (fem.) se declina dara si: alta alt'a, atare cutare, (cá si care fem.) — Altu, altul, atare, cutare (barb.) (cá si care barb.) — asia cele compuse cu: cine: cineva, oricine s. a. sufisul a primescu si cele de dupa a II. si cele de dupa a III. declin. in genitivi si dativi, unde se cere pr. a altei muieri, a altui omu, a altor muieri, ómeni, a cui? standu numai singuru pronumele, dicu: a alteia, a altuia, a altora. Nime, nime ne póte si in genit. si dativu si fara sufisul a, pr. a nimeni, ori: a nimerui cu n commutatu in r. —

Dicemu dara in genit si dat de dupa a III. declinatiune: altui, cutarui, altor, cutaror, pentru: altu(lu)i, cutár(el)ui, alt(il)or, cutar(il)or; — totu asia: catuiva, catorva, multui, multor pentru: catu(lu)ida, cat(il)orva, cat(el)orva, mult(il)or, mult(el)or.

Obs. Din pronumele: cela, ceea, esta, asta, cesta, ceasta, cu: altu, alta primindu in midilocu unu I din caus'a eufoniei de dupa fig. Epentese, se compune: celalaltu, ceea-lalta, cestelaltu, ceastalalta, ear nu din: cel—alaltu, ori: cel-alantu, care doue feluri de cuvinte sã fia adieptive prin Ungaria si Banatu nu se cunosc.

(Vá urmá.)

Impreunarea agronomii cu invetiamentulu in scólele poporale.

Cultivarea pamentului in tempulu actualu are cu totulu o alta insemnatate cá in anticitate. Poporulu atunci trebuia se se ocupe numai cu arm'a; cultivarea pamentului erá lasata pe umerii sclaviloru. Relatiunile sociale presente pretendu cá de acestu ramu se se ingrigesca popórale mai multu decatu ori de care altulu, numai prosperarea

acestua este fundamentulu securu alu tuturoru celoru alalte ramuri de inaintarea; fora de acest'a e imposibilu progresulu in sciintie dupa cumu pretende acést'a spiritulu tempului actualu. Dereptu aceea instructiunea in scólele poporale se aiba totu de un'a respectu la viéti'a practica: in cetati, si in alte locuri unde se ocupa cu maestrii, la viéti'a industriara si meseriasia, cá se-i provéda cu cunosciintiele de lipsa pentru acele ocupatiuni si condituni a' vietii; pe sate si unde se ocupa cu cultur'a pamentului, trebue astfelu se se intogmesca instructiunea in scóle, catu din scolari se ésa agronomi buni.

Nu e ceva nou aceea ce pretendemu noi dela scóle. „Nu invetiambu pentru scóla ci pentru viéti'a,“ acést'a a dis'o si anticitatea.

Scólele poporale dela tíera in instructiunea loru se iee agronomi'a in strinsa consideratiune, pentrucu devis'a loru este se arate si se dee poporulu tóte midilócele prin care elu póte se se inaltie, se se cultive si se se instarésca, se provéda pe scolari cu de-acele cunosciintie, cari suntu neaparatu necesarie pentru chianarea loru. Prin acésta totu odata copii se indémna mai tare la invetiatura, poporulu incede a pretiui si a se interesá de scóle. Credetime dlóru! ca pre lunga alte cause din care nu prosperéza invetiamentulu la noi, acést'a inca este un'a, si inca insemnata, fórte ponderósa. De cate ori n'audimu noi poporulu dicundu: la ce se mai silimu copii se mérga la scóla, ca tóta invetiatur'a loru nu e de mai nici unu folosu la córnelu plugului. Éta nepasarea lui! Apoi dieu se stai strimbu si se vorbesci dreptu; poporulu are multa escusare la nepasarea lui de scóle. Dar' despre acést'a mai pre largu póte de alta data.

Cumu s'ar' poté dar' impreuná agronomi'a cu invetiamentulu in dilele de scóla?

In dilele de scóla, ce e dreptu, nu póte! fi vorb'a despre o anumita instructiune agronomica. Obiectele sciintifice, cari suntu prescrise trebue se se propuna cu cea mai mare conscientiositate si diligintia, cá astfelu copii in obiectele esentiale de invetiamentu se-si póta castigá unu fundamentu solidu si o deprindere secura, cací numai priu acést'a devinu scolarii capaci pentru instructiunea agronomica; fora de-a posedé fundamentu si indemanare in obiectele ordinare de scóla, atunci instructiunea agronomica de nu imposibila e totuse dificila; numai cu greu voru poté pricepe sciintiele agronomice.

In propunerea obiectelor prescrise totu de un'a

s'aléga invetiatoriulu pentru copii de agronomu (plugaru) materii d'acelea cari pe copilu lu ducu, lu strapunu pre terenulu agronomii. Invetiatorulu se faca cunoscuti pe copii cu lucrurile tieranului in diversele anutempuri, cu modulu cum trebuie se lucre, cu instrumentele si intogmirile agronomice, cu animalele de care are lipsa tieranulu, cu plantele, fruptele, cari le cultiva, si cu modulu in care le cultiva, cu pamentulu in care cresc, cu folosulu care l' aducu animalele si plantele, cu bucuriile cari le gusta tieranulu in natur'a libera, cu detoriile si ingrigirile cari le are se-le oserbeze omulu faća cu animalele si cu alte fapturi fora de viétia. La acésta afla invetiatoriulu totu odata destula ocaziune d'a influintiá d'a desteptá si cultivá sentiurile, intieleginti'a, semtiectiv'a si voitatelya (voluntatea) copiiloru, de-a-i face atenti la creatorulu naturii, datorulu totoror buuniloru, la atotu-potinti'a, bunatatea si intielepitiunea lui, la binecuventarea de susu fora de care tóte faticile nóstre suntu desierte.

Pre cumu candu pregatimu copii la o viétia religiósá, i facemu atenti la intogmirile beserecesci, la tempurile, serbatorile, prescrierile si mandatele beserecesci, togma asia si pe copii de tieranu candu i pregatesce invetiatorulu pentru viétia practica se-i faca atenti la intogmirile si relatiunile agronomice, se-i invetie despre acestea, si apoi se-i faca se se esprime séu cu gur'a séu incrisu despre cele audite si invetiate.

In urmatórele voiu s' aducu inainte obiectele ordinare de invetiamentu, si s' aratu cumu póte invetiatorulu la propunerea fiacaruia conduce pe copii pe terenulu agronomii.

La instruarea in relegiune, unde omulu se nevoiesce se se inaltie si óre cumu se-se desbrace de grigi'a lucrurilor lumesci, nu se póte tractá nice decumu materia de agronomía. Dar' totusi partea istorica a relegiunei, si anume invetieturile lui Cristosu in parabule, inderépta pe scolari adese ori la ocupatiunile casnice si agricole. Cristosu, invetiatorulu d-diescu, a luat parabulele sale din natura si din viétia rustica (tieranéscá), facu atenti pe ómeni la lucruri cunoscute si vidibile, si din acestea i invetiá se cunósca cele nevediate, spirituale si ceresci. Asiá a facutu Cristosu cá tieranulu la lucrurile sale pamentesci se-si aduca aminte de cele ceresci.

La instruciunea intuitiva invetiatorulu se nu vórbésca totu numai despre scóla séu despre trupulu omenescu, dar' si despre lucruri, cari suntu afora de cerculu casei, dar' copii le cunosc bine. Asiá de esemplu

cu copii din clas'a séu despartimentulu I. póte vorbí destule despre gradina, campu, lunca, padure, animale de casa, siura, si despre instrumentele cu cari tieranulu lucra pamentulu. Prin ast'a invetia se cunósca copii bine multe obiecte agronomice, partile, proprietatile, folosulu. usuarea lor, si totu de-odata se le si numésca cumu se cade.

La cetirea prin cartile de lectura s'aléga invetiatorulu totu de un'a materii de-acelea cari taia in sfer'a agronomica. Asia póte invetiatorulu vorbí scolariloru multe despre vitele de casa, albine, animalele cele stricatóre, plantele mai de frunte cari se cultiva la noi, despre soiurile de pamentu, schimbarile ce se facu in atmosfera, cumu si despre influinti'a ce-o au aceste schimbari asupra agronomii. Pre lunga acestea póte tractá invetiatorulu pe scurtu si despre pomaritu.

Scrisórea si mai alesu temeले scripturistice suntu in strinsa legatura cu instruciunea intuitiva si reala. Cele ce s'au cetitu séu vorbitu in scóla se le dee dupa aceea invetiatoriulu scolariloru se scrie despre ele. Totu odata aceste materii se le tracteze si cá materii in cari se se deprinda intru invetiarea limbei materne.

La invetiarea computulu si mai alesu a celoru patru specii, invetiatoriulu totu de un'a se aiba in aintea ochiloru casuri de-acele, cari vinu la agronomía.

La deprinderea in cantare se aléga totu de un'a viersuri de-acele, cari suntu intogmite pentru tierani, versuri cari canta frumsițiile naturii, anutempurile (primaver'a, ver'a, tómn'a, iérn'a) si starea tieranéscá.

In modulu acest'a cugatu eu, ca aru poté copii se-si castige in scólele poporali cunoscintie despre agronomía, si astfelu pregatí pentru viétia, ocupatiunile si chiamarea lor ulterióra.

Mai remane se vorbimu ceva despre agronomía in scólele de dominec'a séu de repetitiune.

Intru adeveru scóleloru de repetitiune, dupa cumu insulu cuventu ne spune, trebuie se precéda scólele poporale organizate. Dar' noi de cesteá avemu pućine si desolate, de celea póte mai de locu.

Apoi noi totusi se vorbimu aici despre agronomía in scólele de repetitiune? Amara satira pentru totu sufletulu semtiatoru! Si eterna rusine pentru toti cari nu-si implinescu misiunea ce au in astu respectu, si totusi voru a fi parinti! . . . — Dá, noi vomu vorbí pe scurtu, ne place a ne implini detori'a.

In scólele de dominec'a póte si trebuie se se tiena anumitu instruciune in cunoscintiele agronomice. Invetiatorulu face pe discipulii sei se cante ceva, i intrebá

pre scurtu cuprinsulu evangeliului din domene'a respectivă, apoi după aceea începe cu ei instrucțiunea din agronomie. Pre lungă aceea școlarii se deprindă necurmatu în cetire, scriere și computu. Obieptele de instrucțiune suntu totu acele că și în școlile organizate, dar' materi'a de cetitu și de deprindere e totuși alt'a, de cumu e cea din școlile organizate. Școlarii se înderepta la obiepte, cari pentru ei au o nouă atragere, și pentru aceea le ascultă și le învăță cu mai multu interesu și atențiune. Că tenerii se se pōta deprinde în cetire, scriere și computu trebuie se se propună în școlile de domene'a: cetire despre obiepte agronomice, scriere despre acele, computu, după cumu e de lipsa la portarea agronomii.

La cetire se se alēga totu de un'a materii cari tractēza despre agronomi'a, și se le cetēșca parte școlarii parte invetiatorulu și se-i întrebe și se le esplice cele cetite.

De scrisu se le dee totu de un'a despre cele ce s'au cetitu și esplicatu. Pōte se le dee se scrie despre vitele de casa, despre pomaritu, fenaritu (cultur'a nutrețiului pentru vite) ș. a.

La deprinderea în computu se dee totu de un'a eșemple și teme, care i vinu țieranului înainte în trebile sale, la vendutu, cumperatu, la partarea economiei în casa.

Ei bine! va dice cineva dar avemu noi carti agronomice, avemu vre-unu jurnalul de specialitate agronomică, dar' nu mai multu ci macaru o carte de lectură agronomică? Aici amutimū, și cu multa sdrobire de sufletu trebuie se dicemu bā! Tōte acestea suntu puse în man'a Asociațiunii, și ea are șanta detoria se mulțimeșca catu mai curundu acēșta lipsa și dorire flagranta.

Varietati.

Cumu si-instruēza o mama fii sei.

(in o sambata sēr'a).

Dragii mami portatu-vati voi bine în șeptaman'a asta? —

Copii se uita unu la altulu și nu dicu nimicu.

Mama: Virginio, portatu-te-ai tu bine în șeptaman'a ast'a?

Virginio: (timpindu ochii în pamentu), bā mama, tu șcii bine . . . cu fratele celu micu. . .

Mama: Virginio, potea se i-se temple ceva copilului; de multe ori copii, lasati asiā de capulu lor, s'au periclatu. Cugeta numai și tu, cumu ti-ar' merge, dēca te-ar' inchide cineva în o camara intunecōșă și te-ar' lasā acolo se strigi și se mori de fōme, și de

sete. Și copii cei mici se mania, sbēra, plangu, deca i lasi tempu lungu fora nici unu ajutoriu; potu în astufeliu de impregiurari chiar' se mōra, sēu celu puçinu asiā se se strice calu în tōta viēti'a se numai vēda dī buna cu ochii, se numai fia ōmeni cumu se cade. Apoi vedi Virginio, eu asiā nu cutezu se me mai departu de a casa cu anem'a linistita, temendume că tu nu vei portā grige de copilum cum trebuie.

Virginio: Dulce maica, crede-mi, ca nu me voi departā mai multu de lungu elu, voi stā totu lungu elu.

Mam'a. Sperezu ca de-acumu înainte nu-mi vei mai casianā atāt'a șpaima.

Dar' tu Valerie, cumu te-ai portatu în șeptaman'a ast'a?

Valeriu. Nusciū, mama, se fiu facutu ceva reu.

Mam'a. Iaudi! nu șcii ca luni ai impinsu pre Jonitia de erā se-si sparga capulu.

Valeriu. Dulce maica, eu n'am facutu acēșta într' adinsu.

Mam'a. Dā se fii facutu ast'a chiar' într' adinsu, nu ti rusine se vorbesci asiā!

Valeriu. Buna maica, mi pare reu; și nu voi mai face.

Mam'a. Candu vei fi mare, și vei fi asiā nebagatoriu de sama că acuma, vei trebui și le inveti tōte cu mare dauna a ta. Copii nebagatori de sama facu multe rele, și me temu, dragulu mami Valerie, ca tu cu portarea ta nebagatōre de sama, ti-vei trage asupra capului teu multe grigi și nefericiri. Tu insuti vei face că se nu fii fericitu.

Valeriu. Mama de-acumu înainte me voi indreptā, și voi fi bagatoriu de sama.

Mam'a. Aibi grige, pōrtate bine; caci credē-mi, ca nebagarea ta de sama te va face nefericitu.

Valeriu. Buna, dulce maica, eu șciu, și credu, de adi înainte voi fi bagatoriu de sama, me voi portā bine.

Mam'a. Dar' tu Paulina, cumu te-ai portatu în șeptaman'a ast'a?

Paulin'a. N'am facutu nimica reu în asta șeptamana.

Mam'a. Intr' adevēru nu?

Paulin'a. Nu, mama, pe catu mi-aducu aminte; caci ti-asi spune, mama.

Mam'a. Tu totu de un'a, și candu nu șcii nimica, respondi cu atatea cuvinte, cu cate ar' raspunde unulu care ar' avē se vorbēșca multe adevērate.

Paulin'a. (dandu se planga), d'apoi ce am vorbitu eu acuma atatea mama?

Mam'a. Chiar' nimica, și totuși ai respunsu lungu. Ti-am mai spusu de-o șuta de ori ca nu esti copila modesta, tu nu cugeti nimica despre cele ce ai se vorbesci, și totuși faci atāt'a gura.

— Ce-ai vorbitu, ce-ai galagitū alata eri?

Paulin'a. Mi-pare reu, mama.

Mam'a. Ti-am spusu mai de multe ori, că se nu-ti bagi nasulu unde nu-ti fierbe ōla, se nu vorbesci, mai cu sama între ștrainsi, despre lucruri cari nu se țienū de tine, și tu totuși nu-ti tragi pe sama se-ti țieni fleur'a; că și cumu tatāt'o ar' avē lipsa de flēcurile tale!

Paulin'a. Mi-ar' parē fōrte reu; dar' nici tu nici

ta'ta n'ati vorbitu nu sciu ce lucruri secrete, cá se nu le scie nimene.

Mam'a. Lasa, i-oiu spune la tatato, candu va veni. Asiá dara noi de cate ori vorbimu ceva lucruri, totu de-aun'a se dicenu: acést'a o póte spune Paulin'a veciniloru, póte s'o povestésca la fuintana, ér' acést'a nu si acést'a éra . . cá tu se scii ce ai se flecaresci încóce si 'ncolo.

Paulin'a. Iérta-mi, mama; eu nu cugetu nice dícu se faceti asiá.

Mam'a. Ti-am spusu odata pentru totu de un'a, ca se nu mai flecaresci nimica ce nu se tiene de tine, dar' indesiirtu. Dela acést'a nu te-oiu poté desbaerá altu mentrea de catu numai cu midilóce serióse, dar' de te voiu mai aflá vre-o data flecarindu d'ale d' aste se scii ca vérg'a e a ta.

Paulin'a, candu audí pe mamasa vorbindu de vérga, incepù a plange. Ér mam'a uitánduse la ea díce: „Paulina cele mai mari nefericiri se nascu din flecarii de-acestea, si trebue se te desbaeri de acestu defectu.“

Asiá vorbi mam'a catra toti, chiar' si catra Ionitia celu micu carui i díce „tu de mai ceri sup'a asiá cu neastimperu, se scii cá de adór'a te lasu se astepti si se rabdi mai multu, séu voiu dá-o altora.“

Dupa tóte aceste copii dísera rogatiunile loru de ser'a, si apoi cele de sambat'a ce ia invetiatu mam'a loru, si suna asiá:

„Bunule parinte carele esti in ceruri! noi copilasii ce siedemu si ne rogamu la olalta suntemi toti frati si sorori si vomu trai totu deun'a bine la olalta, si nu vomu face nimenui reu ci totu deun'a bine pe catu vomu scí si vomu poté. De fratele nostru celu mai micu vomu grigi totu deun'a cu cea mai mare credintia si diligintia, cá iubitulu nostru tata si dulcea róstra mama se póta fora de grige prin lucrulu loru castigá pana de tóte dílele. Acést'a e singuru ce noi le potemu face loru pentru ostenelele, grigile si chiel-tuelile ce le facu ei pentru noi. Resplatescele, parinte carele esti in ceruri! tóte cate ei le facu pentru noi, si fá cá noi se ascultamu si se le urmamu in tóte cate ei le voiescu, cá se le fimu iubiti pana la capetulu vietii; candu tu i vei luá delá noi cá se le resplatesci pentru tóte cate ei ne-au facutu nóue. Cerescule parinte fá cá in sant'a dí de mane se ne aducemu aminte de bunatatea ta si de iubirea lui Isusu Cristosu, si de tóte acele bunuri, cari ni le-au facutu ta'ta si mam'a si toti ómenii, — cá se potemu fi ascultatori si multiemutori lui d-dieu si ómeniloru, si in tóta vietí'a se amblamu in iubire inantea ochiloru tei!“

Aici tacu copii, ér' mam'a incepù cu ei msi incolo. Adi, díse ea catra tei, ti multiemimu, imperate crescu! ca in asta septamana ai usuratu grelele grigi ale iubitoru nostri parinti, pentru pana de tóte dílele si pentru sustienerea casei loru.

Paulin'a singura díse: „Iérta-mi d-dieulu meu! necuviinti'a mea si pune paza gurii mele, se nu graésca

necuviintie; invétia-mi se respundu dreptu si cumu se cuvine candu me voru intrebá.“

ÉR Valeriu: „Pazesce-me imperatulu ceriloru! de calea nefericirii, invetia-me se fiu bagatoriu de sama la cele ce facu, si la cele dimpregiurulu meu.“

Si in urma Virginí'a: „Mi pare reu, domne, d-dieulu meu, cá pe miculu meu frate asiá de fora de minte l'am parasitu, si am facutu se se cutremure de spaina anem'a dulcei mele maice, si me legu ca nu voi mai face acést'a.“

Asiá se rogara copii, si dupa rogatiune remasera toti in linistire.

LITERARIU.

Facemu cunoscutu onorabilului publicu ca in tipografí'a lui **S. Filtsch** in Sibiiu a esítu díin tipariu in dílele aceste opulu intitulatu:

Petru Raresiu,

principelu Moldaviei

novéla istorica originala

de Drulu At. M. Marienescu,

158 pagine in optavu, séu 10 cóle de tipariu. Opsiorulu acést'a lucratu cu mare diligintia si compusu in modu atragétoriu intr'unu stilu alesu si placutu este dedicatu Dómnelorú si Domnisióreloru romane in Lugosiu si ne dá o nóua dovéda de frumósele insusitati si de simtiulu poeticu alu junelui nostru literatu.

Tuturoru doritoriloru de cunoscinti'a istoriei romaniloru si preste totu la toti iubitorii de acea lectura in limb'a mama, care imbina placutul cu instructivulu, le recomandamu cartea numita spre procurare.

Tipariulu pe hartí'a fina cu litere strabune este frumosu, asemenea pretiulu asemenatu cu marimea si bunatatea cartii e moderatu, costandu esemplariulu brosiuratu 75 cr., legatu 1 fior., legatu in pandia cu tiparitura aurita 1 fior. 25 cr. v. a.

Fórte acomodatu este acestu opu si pentru premii, in care privintia atragemu atentiunea barbatiloru nostri de scóla.